

Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Firat University Journal of Social Science
Cilt: 14, Sayı: 2, Sayfa: 121-128, ELAZIĞ-2004

YAÑILSAR ... BİŞÜKİNE TEGİ KIDMAZ ERMİŞ

*If He Wants To Leave ... Don't Forgive His Family Up To The Baby
In The Cradle.*

Nadir İLHAN

Fırat Üniversitesi Fen-Adebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Elazığ.
nilhan1@firat.edu.tr

Özet

Beşik kelimesi Türkçenin her döneminde ve bütün Türk lehçelerinde kullanılan ortak kelimelerimizden biridir. Kelime geçmişten günümüze pek çok deyimde kullanılmıştır.

Savaşlarda öncelikle genç nüfus ölmekte yaşlı ve çocuk nüfus ise savaşın acımasızlığı içerisinde en olumsuz şartlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Orhun Abidelerinde de bu durum “Çin milleti ... iyi bilge kişiyi, iyi cesur kişiyi ilerletmez-yürütmez imiş ve bir kişi ayrılmaya kalksa; kabilesi, milleti, beşiğine, beşikteki çocuğuna kadar canını bağışlamaz imiş.” cümleleriyle ifadesini bulmuştur.

Orhun Abidelerinden Kültigin ve Bilge Kagan anıtlarında geçen “*Tabgaç bodun ... edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş bir kişi yanlsar uguşu bodunu bişükine tegi kıdmaz ermiş.*” bölümü metinler üzerine inceleme yapan araştırmacılar tarafından *yanlsar*, *bişükine* ve *kıdmaz* kelimelerinin yapısının farklı değerlendirilmesi veya anlaşılması nedeniyle farklı şekillerde anlaşılmış - yorumlanmıştır.

Anahtar kelimeler: canını bağışlamamak, beşik, ayrılmak, Türk lehçeleri, Orhun Abideleri

Abstract

The word “Beşik” is a common word used in every period of Turkish and in all Turkic dialects. The word has been used in many idioms from the past up to now.

Young people mostly die in wars and the old and children live under the worst conditions in terror of war. In Orkhun inscriptions it is said, “Chinese people... do not let wise and brave people make progress and if a person wants to leave, his tribe and nation don't forgive his family up to the baby in the cradle.

The researchers gave different meanings and made different comments on the words of “*yanlsar*, *bişükine* and *kıdmaz*” which exist in Kültigin and Bilge Kagan monuments in Orkhun Inscriptions in the following sentence “*Tabgaç bodun ...edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş, bir kişi yanlsar uguşu bodunu bişükine tegi kıdmaz ermiş.*”

Key words: didn't spare, cradle, to depart, Turkish dialect, Orkhun inscription

“Baş kaldırsa esarete yeni bir Osman Batur Han
Bebekler bile vurulur beşiklerinde.” (Y. B. Bakiler)

Bir milletin geleceği, onun devamını sağlayacak olan, kendi dil ve kültürüyle yetiştirdiği nesilleridir. Millî kimliğe uygun olarak yetiştirilmeyen çocukların millî kimliğe sahip çıkmaları ve onu geliştirmeleri de düşünülemez.

İnsanlık tarihi boyunca pek çok kavim dilleriyle, medeniyetleriyle tarih sahnesinden silinmişlerdir. Örneğin İnkalar, Aztekler, Hititler, Urartular ve daha pek çok kavim tarihte gelişmiş medeniyetleriyle görülmelerine karşın günümüze ne dilleri ne de kültürleri ulaşabilmiştir. Bu kavimlerin / milletlerin böyle yok olmasına yol açan salgın hastalık, deprem, sel, savaşlarda toplu katliamlar gibi bazı faktörler ileri sürülebilir. Ancak bunların hiçbirinin bir milleti tek başına yok etmesi düşünülemez. Milletlerin yok olması dış etkenlerden ziyade millî kimliklerin yitirilmesi, millî benliğin korunamamasıyla alakalıdır. Millî kimliğin devamlılığını sağlayacak millî dilin unutulması, millî kültürün yaşanmaması neticesinde milletler tarihten silinmiş, yok olmuşlardır. Millî kimlik ve kültürün unutulmaması onun taşıyıcısı olan dilin beşikten başlayarak yaşatılmasıyla mümkün olacaktır.

Beşik kelimesi Türkçenin her döneminde ve bütün Türk lehçelerinde kullanılan ortak kelimelerimizden biridir. Kelime geçmişten günümüze pek çok deyimde kullanılmıştır. Beşik kertmesi / beşik kertiği, beşik sallamak, beşikten mezara kadar, eşiktekinini beşiktekini gordadan geçirmek vb.

13. yüzyılın sonlarında yahut 14. yüzyılın başlarında yazıldığı söylenen, İbn-i Mühennâ Lugati’nde de “beşik: sallanır çocuk yatağı, beşik.” (Battal 1988) şeklinde geçmektedir.

Dede Korkut Hikayelerinde **bişik** (Ergin 1991, s.53) şeklinde geçen beşik kelimesi aşağıdaki örnek cümlelerde yer almaktadır.

Menüm kızum Pay Büre Big oğlına bişik kertme yavuklu olsun didi. (Ergin 1989, s.117)

Zülfikaruñ kını-y-ile kabzası ağaç

Şah Hasan-ile Hüseynüñ bişigi ağaç (Ergin 1989, 109)

Kara dere ağzında Kâdir viren, kara buğa derisinden bişiginün yapuğı olan acığı tutanda kara taşı kül eyleyen ... (Ergin 1989, 174)

Kelime Tarama Sözlüğü'nde de **bişik** (Tarama Sözlüğü 1988) şekliyle bulunmaktadır. Derleme Sözlüğü'nde bişig (Derleme Sözlüğü 1965) şeklinde görülen kelime çağdaş Türk lehçelerinde de “ beşik (Azerbaycan), bişik (Başkurt-Tatar), bisik (Kazak), beşik (Kırgız-Özbek), böşük (Uygur)” (Ercilasun 1992) şekilleriyle görülmektedir.

Efrasiyab Gemalmaz'ın Erzurum İli Ağızları adlı eserinde de beşik kelimesi “eşiyhdekini beşiyhdekini gordadan geçirmek: çoluğu çocuğu kılıçtan geçirmek” şeklinde bir deyimde yer almıştır. (Gemalmaz 1978, s.101)

Etimoloji sözlüklerinde de madde başı olan beşik kelimesiyle ilgili olarak şu açıklamalara yer verilmiştir.

BEŞİK, tr. biş/beş (yansıma ses özellikle bebeklerin uyutulması için annenin söylediği biş biş / beş beş sesleri) **ik** ekinde **biş-ik / bişik/ beşik** (anlam genişlemesiyle: bebeğin uyutulmak için yatırılıp sallandığı özel yatak yeri.) Türkçede, köke getirilen **i-k** sesleriyle sözcük ağız ayrılıklarına göre değişik doğrultudadır. Doğu Karadeniz yörelerinde **peşük, beşük**, Azerbaycan bölgesinde **bişik**, Erzurum-Erzincan dolaylarında **beşih, beşiğ...**” (Eyuboğlu 1998)

Hasan Eren de eserinde beşik kelimesi ile ilgili olarak şu açıklamaları vermektedir : “**beşik** ‘süt çocuklarını sallayarak uyutmaya yarayan küçük karyola’ ... Eski çağlardan beri kullanıldığını biliyoruz. Orta Türkçede *beşik* biçimi kullanılır. Eski Kıpçakçada da *beşik* olarak geçer. <beşi-(~bişi-) ‘sallamak’ +k eki.(Eren 1999)

Türk dilinin tarihi devirlerinde ve lehçelerinde görülen beşik kelimesi ve onun kullanımının bağlı olduğu bebek aileler ve milletler için millî devamlılığın sembolü olması sebebiyle çok önemli olmalıdır. Üçüncü dünya ülkelerinde doğum kontrolünü teşvik eden batılı ülkeler, günümüzde kendi ülkelerinde genç nüfusun azalmasından dolayı aile hayatını geliştirmek ve genç nüfusu arttırmak için çocuk yapmayı özendirilmektedirler. Çünkü millî kimlikleri ancak doğacak yeni nesillerle devam edecektir. Nesil kesildiği zaman milletin varlığı da ortadan kalkacaktır.

Savaşlarda öncelikle genç nüfus ölmekte yaşlı ve çocuk nüfus ise savaşın acımasızlığı içerisinde en olumsuz şartlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ancak millî kimliğin devamı ve varlığını sürdürmesi beşikteki bebeklerin, çocukların varlığı ile sağlanabilmektedir.

Orhun Abideleri üzerine yüksek lisans tezi hazırlayan M. Horoz ile Orhun Abidelerinin söz dizimi konusunda doktora çalışması yapan C. Alyılmaz yukarıdaki bölümlerle ilgili olarak önceden söylenenlerin tekrarı dışında bir değerlendirme yapmamışlardır.

A. Bican Ercilasun bu cümleyi Büyük Türk Klâsikleri'nde “Bir kişi yanılıp aldansa soyu ve kavmini beşiğe kadar yok edermiş.” (Ercilasun 1985, 70) şeklinde çevirmesine karşılık daha sonraki bir çalışmasında bu değerlendirmesinden vazgeçerek “Bir kişi yanılrsa, kabilesine, milletine, evine, eşğine kadar kıyı yapmazmış.”; yani “sınır, hudut tanımazmış.” Başka bir ifadeyle “kabilesine, milletine, evine, eşğine varıncaya kadar herhangi bir had, hudut tanımadan herkesi öldürürmüş.” (Ercilasun 1995) şeklinde yorumlamıştır.

Ercilasun'un bu değerlendirmesi diğer araştırmacılar tarafından farklılıklar göstermektedir. Diğer çalışmalarda değişik şekillerde okunan “bişükine” kelimesi Ercilasun tarafından “ebi eşükine” (Ercilasun 1995, 85) şeklinde okunmuş ve yorumu da “evine eşğine” olarak yapılmıştır.

Ercilasun'un yorumu farklı bir bakış açısı ve değerlendirme olmakla birlikte bizim “bişükine ve kıdmaz ermiş” kelimeleriyle ilgili değerlendirmelerimiz kelimelerin okunuşu ve anlamlandırılması temel noktalarında Ercilasun'un okuyuş ve değerlendirmelerinden bazı yönleriyle farklılaşmaktadır.

Kıyı yapmamak fiili burada anlam açısından cümleyi tam manasıyla tamamlayamamaktadır. Ercilasun da fiilin bu anlamı ile yüklem olarak kullanılmadığını görmüş ve cümleyi “Başka bir ifadeyle “kabilesine, milletine, evine, eşğine varıncaya kadar herhangi bir had, hudut tanımadan herkesi öldürürmüş.”” şeklinde tamamlama ihtiyacı duymuştur. Burada yüklem olarak kullanılan “öldürürmüş” fiili Ercilasun'un kelimelere verdiği anlamlara bakınca cümlede yer almamaktadır. “Kıyı yapmamak” fiili cümle içerisinde zarf olarak “had, hudut tanımadan...” biçimiyle yer almaktadır. İşlenen cümlenin yüklemi olan “kıdmaz ermiş” fiilinin olumsuz çatı geniş zaman çekimli şekli çeviride/yorumda da görülmemektedir.

Yanılmak fiili hata etmek anlamıyla günümüzde herkes tarafından bilinmekte ve kullanılmaktadır. TDK'nun Türkçe Sözlük'ünde kelime “*1. Tanımayarak, niteliğini iyi anlamayarak aldanmak, 2. Sonucunu düşünmeden veya bilmeden uygunsuz bir davranışta bulunmak.*” (TDK Güncel Türkçe Sözlük) şeklinde açıklanmıştır. Yanılmanın sonunda Ercilasun'un da belirttiği gibi elbette daima “ölmek, yok olmak, köle olmak”

(Ercilasun 1995, 87) ve ceza görmek söz konusudur.

İ. Zeki Eyuboğlu'nun eserinde yanılmak fiili ve etimolojisini “es. Tr. **yang** (yan)dan **ıl-mak** ekleriyle **yang-ıl-mak / yangılmak / yanılmak** (yana kaymak, yana sapmak, eğilmek, ayrılmak). **G** sesinin düşmesiyle **yanılmak** (aldanmak, yana kaymak, sapmak, ayrılmak).” (Eyuboğlu 1998) şeklinde verilmiştir. Metinde yer alan ‘**bir kişi yanılırsar**’ ifadesi burada bir kişi hata yapsa anlamından çok, **bir kişi ayrılırsa / ayrılmaya kalksa, güdümünden çıkmak istese** anlamıyla değerlendirilirse sanırım metnin anlam bütünlüğüne daha uygun düşecektir. Çünkü buradaki yanılma kişinin kendi toplumuna yani Türk milletine karşı olan bir yanılma değil, Çinlilere karşı olan bir yanılmadır, ayrılıştır, başkaldırıcıdır.

Ayrıca cümlenin yüklemi olan **kıdmaz ermiş** birleşik fiili de yukarıda eserlerinden alıntı yapılan araştırmacılar tarafından farklı anlamlarla çevrilmiştir. Tekin “öldürmezler imiş”, Ergin “barındırmazlarmış”, Orkun “ilerletmez imiş”, Thomsen “gitmezlermiş”, Ercilasun “kıyı yapmazmış”.

Kıdmak fiili Clauson'un eserinde kıy-² fiilinden çıktığı şeklinde bir açıklama yer almakla birlikte açıklamada verilen cümlenin İngilizceye yapılan çevirisinde yer alan **spare** fiili “kıymamak, canını bağışlamak, öldürmemek, kurtarmak, idareli kullanmak, esirgemek; vermek...” gibi anlamlarıyla İngilizce sözlüklerde (Redhouse 929, babylon.com) yer almaktadır. Bu anlamlandırmalara uygun olarak “kıdmaz ermiş” birleşik fiili “canını bağışlamaz imiş, esirgemezmiş” anlamlarıyla değerlendirilebilir. Ayrıca esirgenmemenin, korunmamanın ve canının bağışlanmamasının sonucu olarak ortaya çıkacak, kişinin veya toplumun ilerletilmemesi de bu yapıyla bağdaştırılabilir.

Tekin, Ergin, Orkun, Thomsen ve Ercilasun tarafından farklı şekillerde açıklanan “**Tabgaç bodun ... edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş bir kişi yanılırsar uğuşu bodunu bişüküne tegi kıdmaz ermiş.**” bölümü cümlelerin öncesi göz önünde bulundurularak ve yanılmak fiilinin diğer anlamlarının yanında ‘**sapmak, dönme, ayrılmak**’ gibi anlamları ve de *spare* fiilinin karşılığı olarak verilen ‘**canını bağışlamak ve esirgemek**’ fiilleri geniş zaman olumsuz çekimiyle düşünülünce bu bölüm şu şekilde yeniden anlamlandırılabilir, yorumlanabilir :

² *kıd-* (? K1:d-) as such Hap.leg., but the original from of *kıy-* which s.i.a.g.m.l.g. with a rather wide range of meanings... Türkü m (if one man offended) uğuşu: bobunu: beşüküne: tegi: kıdmaz ermiş ‘They didn’t spare (?) his clan and people right down to (infants in) the cradle’ (Clauson 1972, s.595)

Çin milleti ... iyi bilge kişiyi, iyi cesur kişiyi ilerletmez-yürütmez imiş ve bir kişi ayrılmaya kalksa; kabilesi, milleti, beşiğine, beşikteki çocuğuna kadar canını bağışlamaz imiş.

Yukarıdaki çeviriye esas olan cümlede yer alan bişükine kelimesi Ercilasun'un "ebi eşükinge" okuyuşuyla da belki düşünülebilir, farklı bir bakış açısıdır. Ancak burada bişükine kelimesi **oguşu** ve **bodunu** kelimelerinin karşılığı olan **kabilesi** ve **milleti**'nin hakim güçlerce nasıl cezalandırıldığını pekiştirmek için kullanılan **beşiğine yani milletin geleceği olan beşikteki bebeğine** anlamıyla değerlendirilmesi kanımca daha doğru olacaktır.

Çin milleti iyi bilge kişiyi yani kendi milletine faydalı bilgiler kazandıracak, kendi milletine faydalı olacak kişiyi; iyi cesur kişiyi yani kendi milletine önderlik edip onları başka milletlerin köleliğinden, başkalarının güdümünden kurtaracak kişiyi ilerletmez, yürütmezmiş. Bir kişi böyle bir işe kalkışsa, milletine önderlik etmeye kalksa veya Çin'e köle olmaktan, bağımlı kalmaktan ayrılmaya kalkışsa sadece onu değil, kabilesini, milletini, beşiğini yani henüz yürümeyi, konuşmayı bilmeyen beşikteki çocuğuna varıncaya kadar onunla bağlantısı olan bütün herkesi barındırmaz imiş, Gemalmaz'ın eserinde yer aldığı gibi *eşiyhdekini beşiyhdekini gordadan geçirir*, onların canlarını bağışlamaz imiş. Bu da ya silahla öldürerek, yok ederek veya kendi kimliklerinden, benliklerinden ve varlıklarından uzaklaştırılarak yapılmış.

İlerletilmeyen, yürütülmeven ve barındırılmayan kişi Çin milleti içerisinde yer alan Çinliler değil, onlara yakın konarak onların tatlı sözlerine yumuşak hediyelerine, hilelerine aldanan kendi millî kimliklerinden, benliklerinden uzaklaşan bilinçsiz milletlerdir. Bu bilinçsiz milletler kendi millî kimliklerini geliştirici davrandıkları zaman bağımlı millet ve milletin geleceği olan beşikteki çocukları bile sömürücü hakim güçlerce cezalandırma yoluna gidilmektedir. Beşikteki çocuklar silahla öldürülme dahi dilleri, kültürleri unutturularak millî kimlikten uzaklaştırılmakta böylece milletin yok oluş süreci beşikten başlatılmaktadır.

KAYNAKLAR

- Alyılmaz Cengiz, **Orhun Yazıtlarının Söz Dizimi**, Atatürk Üniv. Yayını Erzurum 1994.
- Aptullah Battal, **İbn-i Mühennâ Lugati**, TDK Yayını, Ankara 1988, s.18.
- Babylon.com, **English – Turkish Dictionary**.
- Bakiler, Yavuz Bülent, **Harman**, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.192.
- Clauson, Sir Gerard, **An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish**, Oxford At The Clarendon Pres 1972, s.380-381.
- Derleme Sözlüğü II B**, TDK Yayını Ankara 1965, s.708.
- Ercilasun A. Bican, “Başlangıcından XIII. Yüzyıla Kadar Türk Nazım ve Nesri” **Büyük Türk Klâsikleri**, İstanbul 1985, s.70.
- Ercilasun A. Bican, “Bir Kişi Yañılsar Oguşu Bodunu Bişükiñe Tegi Kıdmaz Ermiş (KT, G, 6=BK, K,4) İbaresı Üzerine” **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1993**, TDK Yayını Ankara 1995, s.83-89.
- Ercilasun A. Bican ve diğeri, **Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü**, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara 1992, s.64-65.
- Eren, Hasan, **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, 1. Baskı, Ankara 1999, s.48.
- Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile**, 2.baskı, TTK Basımevi Ankara 1989.
- Ergin, Muharrem, **Dede Korkut Kitabı II İndeks-Gramer**, 2.baskı, TTK Basımevi Ankara 1991.
- Ergin, Muharrem, **Orhun Abideleri** Boğaziçi Yay., İstanbul 1991, s.18
- Eyuboğlu, İsmet Zeki, **Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü**, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s.86.
- Gemalmaz, Efrasiyab, **Erzurum İli Ağızları III**, Erzurum 1978, s.101.
- Güncel Türkçe Sözlük** Türk Dil Kurumu Ankara. (www.tdk.gov.tr/tdksozluk)
- Moğolistan Tarihi Eserleri Atlası** (Seçilmiş Sayfalar), TİKA Yay., Ankara 1995.
- Orkun, H.Namık, **Eski Türk Yazıtları**, Ankara 1987, s.25.
- Redhouse English-Turkish Dictionary**, Redhouse Yayınevi, 18. baskı İstanbul 1974.
- Tarama Sözlüğü I A-B**, TDK Yayını Ankara 1988, s.612.
- Tekin, Talat, **Orhon Yazıtları** TDK. Yay., Ankara 1988, s.5 ve 29
- Thomsen, Vilh., **Orhun ve Yenisey Yazıtlarının Çözümü İlk Bildiri-** (çev. Vedat Köken) TDK Ankara 993, s.126-127.